

کتابهای رسیده :

انجمن آثار ملی در کنار فعالیتهای پرارزش خویش همواره کوشیده است با امکانات وسیعی که در اختیار دارد با انتشار کتابهای سودمند در بالا بردن فرهنگ عمومی و معرفی گوشه‌هایی از تاریخ پرارج ایران سهم بسزائی داشته باشد. از اینرو بمناسبت برگزاری جشنهای شاهنشاهی ایران سلسله کتابهای جالبی منتشر نموده و در دسترس علاقمندان به تحقیق قرار داده است. مجله بررسیهای تاریخی در این شماره بمعرفی دو کتاب از این سلسله انتشارات پرداخته است.

ژویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رمال خان علوم انسانی

در دربار شاهنشاهی ایران

نوشته انگلبرت کمپفر Engelbert Kaempfer

ترجمه کیکاووس جهاننداری

سلسله انتشارات انجمن آثار ملی (شماره ۸۱) تهران شهریور ۱۳۵۰

قطع وزیری ۲۸۶+۴۴ ص - جلد زرکوب

انگلبرت کمپفر پزشک، طبیعی‌دان، سیاح و نویسنده آلمانی (۱۶۵۱-)

۱۷۱۶-م) از آنجائیکه علاقه فراوانی بدیدن شگفتیهای خاور و کوشش در شناسائی تاریخ ریشه‌دار و تمدن درخشان خاور زمین داشت پس از تکمیل تحصیلات خویش در بیستم مارس ۱۶۸۳ میلادی همراه هیأت سفارت سوئدی از استکهلم سفر طولانی خود را بسوی شرق آغاز نمود. کمپفر در این سفر از روسیه، ایران، هندوستان، جاوه و ژاپن دیدن کرد.

اقامتش در ایران از همه این سرزمینها طولانی‌تر بود و بیش از دو سال بطول انجامید. سرانجام وی در سال ۱۶۹۴ از این سفر طولانی بموطن خویش بازگشت نمود.

کمپفر با علاقه فراوان کلیه مطالب جالب و دیدنیهای سفر خویش را یادداشت کرده است. زیرا علاقمند بوده مشرق زمین را کاملاً و راستی به اروپائیان بشناساند. او امیدوار بود که بلافاصله پس از بازگشت بوطن یادداشتهای خویش را منتشر کند.

چنانکه در مقدمه کتابش اشاره کرده مینویسد: « فقط چند ماه فرصت لازم دارد تا بتواند مطالب جمع‌آوری شده را تنظیم و آماده چاپ سازد، اما مشکلات فراوان، بخصوص در گیریهای مادی مدتهای مدید این آرزوی او را بناخیر انداخت. به‌ویژه آنکه یادداشتهای وی گراورهای زیادی نیز ضمیمه داشته‌است. خودش در این باره میگوید: « این نوشته‌ها با کمال تأسف تا کنون در این صندوقها ماند تا اینکه من این اواخر در اثر فراغ از خدمت اندکی وقت و در نتیجه جسارت و تصمیم لازم را یافتم تا دست‌نویس‌های خود را که طعمه کرم و بیید شده، کپک گرفته و از شکافهای کشتی آب دیده و ناخوانا شده، از زوال برهانم.»

کمپفر مضامین یادداشت‌های خود را که بزبان آلمانی تهیه شده بود به زبان لاتین ترجمه کرد و برای اینکه صورت تحقیقی به نوشته‌های خود بدهد آثار درجه اول و قابل اعتماد و قبل از همه سفرنامه‌های دلاواله، تاورنیه، شاردن، تهونو و دیگران را نیز از نظر دور نداشته است.

سراج‌جام در سال ۱۷۱۲ میلادی این کتاب بزرگ و مهم که خود در آغاز نام «عجایب ممالک خارجی» را بدان داده بود تحت عنوان «نوادر دلپسند» در پنج دفتر و بیش از نهصد صفحه انتشار داد و در حالیکه خود در اثر نامرادی‌های حاصله از زندگی زناشویی و درگیریهای مادی و تحمل مشقات و بلائی دیگر بکلی از پا در آمده بود، در بیست و چهارم اکتبر ۱۷۱۶ میلادی در سن ۶۵ سالگی در گذشت.

از آنجا که قسمت اعظم سفر کمپفر - یعنی بیش از دو سال - در ایران گذشته بزرگترین بخش کتاب وی نیز اختصاص به توصیف ایران دارد. سراسر دفتر اول و چهارم کتاب، بیش از نیمی از دفتر دوم و یک چهارم دفتر چهارم یعنی رویه‌مرفته‌چهل و سه قسمت از مجموع شصت و یک قسمت کتاب ویژه ایران است. و بقیه را نیز به توصیف ژاپن اختصاص داده است.

در سال ۱۹۳۸ میلادی هیأتی بسرپرستی و تشویق پروفیسور والتر هینتس این کتاب را به زبان آلمانی ترجمه کرد. کتاب «در دربار شاهنشاه ایران» در حقیقت ترجمه دفتر اول سفرنامه کمپفر است که بخاطر فشردگی و داشتن اطلاعات مفید از سایر قسمتها مهمتر است. انگلیرت کمپفر از فاصله سالهای (۱۶۸۳-۱۶۸۵) در ایران اقامت داشته است و این زمان مصادف با دوره سلطنت شاه سلیمان صفوی (۱۰۷۷-۱۱۰۵ هـ) بوده است.

چنانکه میدانیم دوره سلطنت پادشاهان صفوی بویژه دوره سلطنت شاه عباس کبیر یکی از درخشانترین و شکوفاترین دوره‌های تاریخ ایران بشمار می‌آید. امنیت جاده‌ها، شکفتگی اقتصادی، فتوحات نظامی و قدرت سیاسی مملکت موجب گردید که سیاستمداران و جهانگردان، سفرا و بازرگانان متعددی تقریباً از کلیه کشورهای اروپائی به اصفهان روی آورند. بطوریکه نویسندگان اروپائی درباره‌ی هیچ دوره از تاریخ ایران مدارکی دقیقتر و مفصل‌تر از مدارک این دوره در دست ندارند. سفرنامه‌ی کمپفر نیز اطلاعات جامع و دقیقی از این دوره بدست میدهد از این رو بعضی از صاحب نظران کتاب وی را از بسیاری جهات همپایه سفرنامه‌ی شاردن دانسته‌اند. در این کتاب اطلاعات بسیار جامع و جالبی راجع به ساختمان اجتماعی ایران و چگونگی حکومت و اوضاع دربار شاه سلیمان داده شده است. و همچنین از مطالب بسیار متنوعی چون اخبار و اطلاعات درباره‌ی دریای خزر، باکو و منابع نفتی آن (که در آن عصر بکلی ناشناخته بود)، برجی که آنرا در اصفهان از شاخ شکار ساخته بودند، مقابر پادشاهان هخامنشی و کاخهای آنها در تخت جمشید و نواحی اطراف آن و آرامگاه سعدی و حافظ در شیراز سخن رفته و همچنین اطلاعات بسیار دقیقی درباره‌ی اوضاع طبیعی ایران، کشاورزی و محصولات ایران و حتی امور طبیی ارائه داده است و از این نظر میتواند برای بسیاری از علاقمندان این دوره تاریخ ایران مفید باشد. اما در مطالعه این کتاب بعضی نکته‌ها را نیز نباید از نظر دور داشت. مثلاً اینکه وقایع و حوادث مذکور در این سفرنامه در عصر شاه سلیمان یعنی اواخر دوره صفویه که تقریباً زمان انحطاط حکومت این سلسله است رخ داده و بهمین دلیل نباید آن اوضاع و احوال را به ادوار

دیگر تعمیم داد و حتی نمی‌توان آنرا آئینه تمام‌نمای دوران حکومت شهریاران صفوی بشمار آورد. با این وجود روش حکومت صفویه و شکوفائی اقتصادی و رفاه مردم آن زمان تابدان حد بوده که کمپفر گه‌گاه مقتضیات حاکم بر کشور ایران در روزگار شاه سلیمان را با آنچه در آلمان و اروپا رایج بوده مقایسه کرده و آرزو داشته که در کشور وی نیز وضع بدان منوال میبود. مثلاً مینویسد: «... در مدرسی که از طرف شاه وقف شده حقوق مدرس به یکصد تومان (۱۷۰۰ تالر) بالغ میشود و در سایر مدارس نیز این حقوق کمتر از حدود پنجاه تومان (۸۵۰ تالر) نیست ولی باید دانست که این حقوق درست در روز مقرر و بدون کم و کاست تأدیه میشود. کاش در آلمان نیز به استادان، این فروزندگان چراغ دانش، چنین موهبتی ارزانی میشد.» (ص ۱۴۱ متن کتاب)

نکته دیگر این که کمپفر، در گزارشهای خود، همواره دید شخصی داشته است. و بدین دلیل از عقاید او نمی‌توان به‌عنوان سند و مدرک استفاده کرد. زیرا مسلماً وی نیز در بیان نظریات خویش مرتکب اشتباهاتی شده است. ولی با وجود این مسائل، چنانکه اشاره شد کتاب فوق‌الذکر از ارزش تحقیقی نسبتاً فراوانی برخوردار است.

آقای کیکاووس جهانداری مترجم دانشمند و فاضل کتاب «نوادردلیسند» با رعایت امانت، دقت و صحت در ترجمه، دفتر اول کتاب کمپفر را که والتر هینتس به آلمانی برگردانده بود با نثر شیوایی تحت عنوان «در دربار شاهنشاه ایران» در شانزده فصل که مطابق با صفحات ۱-۲۵۰ چاپ اصلی کتاب است و یک مقدمه با دیباچه آن به زبان فارسی برگردانده‌اند. زیرا دفتر اول را می‌توان مهمترین و اساسی‌ترین بخش کتاب کمپفر دانست. فصل بندی کتاب

بشرح زیر است.

دیباچه :

مقدمه :

- ۱- دفتر اول از کتاب «نوادر دلپسند» شاه ایران و دربار وی
- ۲- تاجگذاری شاه سلیمان
- ۳- سلطنت شاه سلیمان
- ۴- وزیر اعظم
- ۵- قشون ایران و فرمانده آن
- ۶- برجسته ترین کار کنان دربار که در مجالس حق نشستن دارند
- ۷- مستوفیگری ممالک و مستوفیگری خاصه
- ۸- روحانیون و بقاء متبرکه که
- ۹- تأسیسات داخلی دربار و بیوتات سلطنتی
- ۱۰- اداره ایالات و شهرها
- ۱۱- خصوصیات مهم دربار ایران فی و مطالعات فرهنگی
- ۱۲- اصفهان پایتخت ایران
- ۱۳- کاخها و باغهای اصفهان
- ۱۴- حرمرسرای پادشاه
- ۱۵- موكب شاه ایران
- ۱۶- پذیرائیهای رسمی دربار
- ۱۷- نامه ها و طرزباریافتن سفیران خارجی

(۲)

نگاهی به شاهنامه ، تناور درخت خراسان

نوشته : پروفیسور فضل‌الله رضا

سلسله انتشارات انجمن آثار ملی (۸۲) - تهران شهریور ۱۳۵۰ قطع

وزیری - ۳۵۱ + ۱۸ ص - جلدزرکوب

* * *

تقریباً تمام خوانندگان با مقام علمی والای پروفیسور رضا نویسنده دانشمند کتاب آشنا هستند. وی با همان تیزبینی و دید علمی و فنی ویژه خویش در ریاضیات و علوم طبیعی کوشیده است که در این کتاب بررسی دقیقی از نکات معنوی گوناگون شاهنامه به عمل آورد.

کشور ایران دارای فرهنگی عمیق و سخت ریشه دار است و شعرا و نویسندگان بزرگی هر یک بنوعی نمایانگر ژرفای فرهنگ معنوی ایران بوده‌اند و شناسائی اندیشه‌های آنان وظیفه‌ی هر ایرانی علاقمند به کشور خویش است ولی متأسفانه تا کنون در بررسی و نقد علمی آثار متفکران بزرگ اقدامات شایسته و کافی بعمل نیامده و جز معدودی، بقیه اندیشه‌وران این مرزوبوم هنوز برای دوستداران زبان ناشناخته مانده‌اند و جا دارد که از طرف مطلعین و صاحب نظران این خلاء پر شود. کتاب پروفیسور رضا را در حقیقت باید کوشش ارزنده‌ای در این زمینه محسوب داشت. زیرا فردوسی و شاهکار وی شاهنامه را باید خورشیدی تابناک در آسمان ادب ایران بشمار آورد هر چند که خوشبختانه استثنائاً در مورد فردوسی و شاهنامه تا کنون ده‌ها کتاب بزبانهای

(۷)

مختلف نوشته شده ولی باز هم جادارد که بیش از پیش این شاهکار بزرگ ادبی و تاریخی بررسی شود زیرا بی تردید شاهنامه یک اثر جهانی است و فردوسی شاعری است جهانی. او بایبانی ساده و دلکش حماسه‌ای چنان شکوهمند بوجود آورد که نمایشگر تمامی ویژگی‌های یک جامعه در طول تاریخ و نیز نشان‌دهنده تمام خصایص و آرزوها و خواسته‌های انسان بی توجه به قیود زمان و مکان است، قهرمانان جاویدان او چون رستم، اسفندیار، سهراب، زال، رودابه، سیاوش، کیخسرو، قهرمانان ابدی بشریت اند و «ضد قهرمانها»ی وی نیز چون افراسیاب، شغاد، و ضحاک ماردوش نیز مظاهر مجسم شرارت انسانی اند.

فردوسی شاهکاری آفرید برای تمامی قرون و اعصار که هرگز فنا نمی‌پذیرد.

همه مرده از روزگار دراز شد از گفت هن نامشان زنده باز
برافکندم از نظم کاخی بلند که از باد و باران نیابد گزند
نگشته زمانه بفرسایدیش نه این رنج و تیمار بگزایدیش
گذشته از محتوی، فرم شاهنامه نیز از شاهکارهای فنا ناپذیر هنری است
و در والاترین حد شعر ناب قرار دارد.

آقای پروفیسور رضا کوشیده است که از این دریای ژرف گوهری چند به ارمغان آورد و الحق نیز موفق شده است. کتاب «نگاهی بشاهنامه...» با نثری شیوا و تیزبینی و دقت و وسواسی خاص یک مغز ریاضی، بسیاری از نکات تاریک شاهنامه را روشن کرده است. از این رهگذر مطالعه این کتاب ارزشمند بکلیه علاقمندان هنر و تاریخ ایران توصیه می‌شود.